

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ СТУДІЙ ТА СУСПІЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Декан факультету історії та
міжнародних відносин

_____ Маклюк О.М _____
(підпис) (ініціали
та прізвище)

«__» серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕМУАРИСТИКА ХХ ст.»

Підготовки: бакалавр
Спеціальності: Історія
Освітня програма: 032 Історія та археологія

Укладач: д.і.н., професор
В.І. Мільчев

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри
джерелознавства, історіографії та
СІД _____

Ухвалено науково-методичною
радою факультету історії та
міжнародних
відносин _____

Протокол № 1 від «__» серпня 2023 р.

Протокол № 1 від «__» серпня 2023 р.

Завідувач кафедри _____ Ю.І.Головко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Голова науково-методичної ради
факультету

_____ І.М.Кривко
(підпис) (ініціали,
прізвище)

2023 рік

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна, вечірня, заочна форми навчання	
Кількість кредитів – 2	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва)	вибіркова	
		Цикл професійної підготовки	
Змістових модулів – 2	Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і найменування)	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90		4-й	
Освітньо-наукова програма Історія		Лекції 8 год.	
		Практичні 4 год.	
Рівень вищої освіти: бакалавр		Самостійна робота	
		66 год.	
		Вид підсумкового контролю: залік	

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу. Курс покликаний сформувати у істориків, здобувачів ступеню бакалаврат комплексу знань про особливості розвитку української мемуаристики ХХ ст.; надати комплексні теоретичні уявлення про методіку їх дослідження; закріпити знання про етапи професійного вивчення та публікації мемуарів, меморатів, епістолярій і т.п., станом на поч. ХХІ ст.; прищепити навички пошуку та використання еґо-джерел при здійсненні власних наукових досліджень.

Завданнями курсу є: з'ясування обставин виникнення основних жанрів історичних джерел, особливо тих, що стосуються історії України;

опанування процедурою класифікації еґо-джерел; навчання фаховому аналізу і визначенню інформативних можливостей досліджуваних джерел.

ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

ПРН 1	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний світогляд; володіти техніками і технологіями критичного мислення.
ПРН 7	Оволодівати сучасними знаннями та застосовувати їх у практичній діяльності; здійснювати абстрактний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей; демонструвати відданість їх розвитку у передових контекстах професійної та наукової діяльності
ПРН8	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення; дотримуватися принципів академічної доброчесності та професійної етики; забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя
ПРН11	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів
ПРН 17	Забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя.
ПРН 18	Знати та розуміти основні принципи і правила, які складають семантичну основу сучасного осмислення загальних питань історичного пізнання
ПРН19	Знати зміст основних категорій і принципів, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за спеціальністю Історія
ПРН 20	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Еґо-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація

Історичне джерело (ІД): статичність й мінливість дефініцій.

Доджерельний і власне джерельний етапи буття ІД.

ІД як об'єкт та суб'єкт історичного процесу та процесу наукового пізнання історичного минулого. Інформативна природа ІД та формування джерельної бази подальших історичних реконструкцій науковцем.

Загальна класифікація ІД: атрибуції та критерії.

Джерела особового походження, або его-джерела (ЕД) в структурі комплексів первинних ІД. Визначення/дефініція ЕД.

ЕД як найдавніший шар історичної інформації, зпродукованої людством. Способи авто ідентифікації й примітивні форми ЕД у передісторичні часи. Роль «усної історії» в житті дописемних спільнот. Виникнення писемності та зародження основних жанрів ЕД: листи, подорожні записки, життєписи (біографії) в структурі більших текстів («історій», літописів, хронік і т.п.).

Класифікація ЕД: теоретичні й практичні проблеми приналежності. Основні типи й види ЕД, за способами кодування, фіксації та відтворення інформації. «Агрегатні стани» джерельної інформації. Вербальні джерела: писемні й усні ЕД, як їх складова.

Інформативна цінність ЕД для істориків, антропологів, культурологів, соціологів і т.д.

Тема 2. Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення

Мемуари та мемуаристика: проблема дефініцій та їх розмежування.

Генеза: від меморатів до мемуарів – проблема фіксації інформації особового характеру.

Основні критерії класифікації мемуаристики:

1) Рівень інтегрованості тексту в загальний історичний контекст:
а) автобіографії; б) «сучасні історії» й ін.

2) Функціональне спрямування тексту: адресування колу читачів – вузькому (нащадки) або більш широкій аудиторії.

3) Форма подачі тексту: а) оповідальний жанр (прозовий і віршований); б) аналітичний.

4) Особистість автора: походження або приналежність до етнічних, конфесійних, соціальних, політичних і т.д. груп; освітній рівень.

5) Тематичний принцип: а) до історії певної країни, етносу, місцевості й т.п.; б) стосуються історії певної спільноти, групи, особистостей; в) мають відношення до епохальних/локальних подій в історії: війни, революції тощо.

6) Хронологічний принцип: I. Час фіксації: а) синхронно подіям (інтерв'ю, щоденники й ін.); б) пост-фактум. II. Згідно часу охоплення подій, які описуються: історична епоха – античність, середньовіччя і т.д.; правління династій чи окремих осіб, суспільно-політичних систем (нацизм, комунізм і т.д.).

Тема 3. Історіографічне засвоєння проблеми вивчення его-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями

Науково-пізнавальна цінність ЕД як проблема дослідження в історико-джерелознавчих студіях вітчизняних дослідників початку ХХ ст. Наукові погляди видатних вчених (Михайло Грушевський).

Вивчення джерел особового походження за радянської доби історії України. Соціальні й політичні фактори впливу на історіографічний процес: хвилеподібні сплески інтересу до ЕД: спогади учасників війн і революції, партійних і радянських діячів. Вклад в теоретико-методологічне осягнення проблеми науковців (Євген Тарле, Сігурд Шмідт, Михайло Чорноморський, Петро Зайончковський, Іван Ковальченко, Андрій Тартаковський, Микола Ковальський).

Дослідження проблематики ЕД в наукових студіях українських істориків-джерелознавців (1991 – 2022 рр.). (Микола Ковальський, Юрій Мицик, Ярослав Калакура, Степан Макарчук, Анатолій Бойко, Віктор Брехуненко, Світлана Павленко, Борис Корольов, Ірина Войцехівська).

Тема 4. Щоденники, як історичне джерело

Щоденники в колі інших ЕД: спільне й відмінне. Переваги – документальний характер (точність в датах, іменах і топонімах), і недоліки (суб'єктивізм оцінок; само цензура) щоденників.

Авто-комунікативна функція щоденників як жанру мемуаристики (ЕД): діалог автора із самим собою. Психологічні аспекти ведення записів «щоденникового» типу.

Регулярність фіксації подій їх очевидцями: інтервали та тривалість.

Використання інформативний потенціалу щоденників для досліджень історії України:

- 1) Імперської доби XIX ст. (Щоденник історика Михайла Грушевського).
- 2) Доби Визвольних змагань (1914 – 1923 рр.). (Щоденник селянина Івана Ярошенка).
- 3) Доби СРСР. (Щоденник письменника Олесея Гончара).

Тема 5. Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування

Роль і місце епістоляріїв в історії людства: соціокультурний феномен своєї епохи.

Термінологія наукового описання епістолярій. Офіційне та особисте листування: функції, канали, особливості тексту. Класифікація /систематизація епістолярних комплексів: а) форма й носій: листи, цидули, телеграми, телефонограми, електронні послання; б) канал комунікації: адресат - адресант; в) соціальна функція: службова, приватна (родинна, дружня, любовна), публіцистична, наукова.

Епістолярії як об'єкт міждисциплінарних досліджень у гуманітаристиці. Методологія дослідження. Зовнішня та внутрішня критика. Клаузульно-формулярний аналіз. Текстологічний аналіз. Методи психології.

Інформаційний потенціал приватних епістоляріїв у справі історичних реконструкцій:

- 1) Історичний факт, закарбований в ЕД: подієва історія.

2) Біографія та просопографія. (Листи видатних діячів вітчизняної історії: а) політичні діячі (Павло Скоропадський); б) діячі науки й культури (Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський й ін.).

3) Соціальна сфера, сімейні та гендерні відносини. Історія повсякденного життя. (Листування пересічних громадян: соціальні категорії – інтелігенція, військовослужбовці, оstarбайтери, ув'язнені і т.д.).

Тема 6. Меморати й мемуари українців – учасників та очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2022 рр., як джерело історичних досліджень

Усні оповідання (історії) людей про особисту долю та події, очевидцем яких вони були (меморати). Типологічні подібності й відмінності і меморатів і мемуарів. Інтерв'ю, як основний метод створення меморату; проблема подвійного авторства.

Воєнні конфлікти та супутні їм стреси та переживання, як каталізатор продукування меморатів і мемуарів.

Психологічні аспекти створення зразків усних та писемних наративів про війну.

Типові тематичні сюжети оповідей.

Просопографічний портрет оповідачів/авторів.

Приклади й характеристика найбільш показових текстів:

I. Перша світова війна та Українська революція: військовослужбовці івоюючих армій (Іван Ярошенко, Іван Марусенко, Михайло Алексєєв, Олександр Замря, Олександр Вишнівський); учасники повстанського руху (Нестор Махно, Галина Кузьменко, Макар Кривцун й ін.).

II. Друга світова війна: воєнні (Микола Шматов); евакуйовані([...]. Смолянїнов); оstarбайтери (Аза Семеренко).

III. Російсько-українська війна 2014 – 2024 рр.: військовослужбовці; поліцейські; волонтери([...]).

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		л.	практ.	сам. роб.
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1.				
Тема 1. Его-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація	7	2	-	5
Тема 2. Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення	7	-	2	5

Разом за змістовим модулем 1	22	4	2	16
Змістовий модуль 2.				
Тема 3. Історіографічне засвоєння проблеми вивчення его-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями	8	-	2	6
Тема 4. Щоденники, як історичне джерело	8	2	-	6
Тема 5. Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування	8	-	2	6
Тема 6. Меморати й мемуари українців – учасників та очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2024 рр., як джерело історичних досліджень	8	-	2	6
Разом за змістовим модулем 4	22	2	4	16
Усього годин	90	12	12	66

5. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
1	Его-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація	2
2	Історіографічне засвоєння проблеми вивчення его-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями	2
	Разом за змістовим модулем 1	4
Змістовий модуль 2.		
3	Щоденники, як історичне джерело	2
4	Меморати й мемуари українців – учасників та очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2024 рр., як джерело історичних досліджень	2
	Разом за змістовим модулем 2	4
Усього годин		8

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
1	Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення	2
	Разом за змістовим модулем 1	2

Змістовий модуль 2.		
Комунікативні функції та наукове вивчення інформ. природи его-джерел		
2	Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування	2
	Разом за змістовим модулем 2	2
Усього годин		4

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
1	<i>Доповідь № 1:</i> розкриття змісту поняття «его-джерело» принагідно до досліджуваної наукової проблематики	5
2	<i>Самостійна робота № 1:</i> написання плану-проспекту тексту аналізу мемуарів, використаних у дисертації	5
3	<i>Доповідь № 2:</i> розкриття, на конкретному прикладі, спонукальних мотивів творення тексту его-джерела його автором	6
	Разом за змістовим модулем 1	16
Змістовий модуль 2.		
4	<i>Дискусія № 1:</i> обговорення співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в даному виді его-джерел	6
5	<i>Доповідь № 3:</i> представлення експрес-нарису наукового вивчення вченими-попередниками его-джерел за темою дисертації	6
6	<i>Есе № 1:</i> написання тексту про вплив освітнього рівня та психологічних рис авторів епістолярій на їх інформативний потенціал	6
	Разом за змістовим модулем 2	18
Усього годин		34

8. ВИДИ КОНТРОЛЮ І СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ БАЛІВ

№ змістового модуля	Вид контролю	Кіл-ть балів
ПОТОЧНИЙ		
1	<i>Доповідь № 1</i>	10
	<i>Самостійна робота № 1</i>	10
	<i>Доповідь № 2</i>	10

2	<i>Дискусія № 1</i>	10
	<i>Доповідь № 3</i>	10
	<i>Есе № 1</i>	10
	Разом:	60
ПІДСУМКОВИЙ		
	<i>Залік (тестування у системі Moodle)</i>	10
	<i>Підготовка тексту доповіді на наукову конференцію</i>	30
	Разом:	40
	Усього	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

<i>За шкалою ECTS</i>	<i>За шкалою університету</i>	<i>За національною шкалою</i>
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FХ	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

БАЗОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК:

1. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура та ін. К. : Либідь, 2002. 488 с. (<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-171.html>).
2. Казьмірчук М. Г. Джерела особового походження. К. : Логос, 2010. 242 с.
3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999. (https://chtyvo.org.ua/authors/Makarchuk_Stepan/Pysemni_dzherela_z_istorii_Ukrainy/).
4. Marius, Richard; Page, Melvin Eugene. A short guide to writing about history. New York: Pearson Longman, 2005. (<https://archive.org/details/shortguidetowrit00mari/mode/2up>).

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

5. «У вирі вселенських потрясінь»: мемуарна спадщина мешканців Степової України першої третини ХХ ст. / Упоряд. Мільчев В.І., Молдавська Т.І., Молдавський Р.Л. (Серія «Джерела з історії соціальних рухів на Півдні України». Випуск 3) Київ, 2014. 230 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Moldavskyi_Roman/U_vyri_vselenskykh_potriasyn_memuarna_spadschyna_meshkantsiv_Stepovoi_Ukrainy_pershoi_tretyny_XX_st/
6. Волониць В. С., Гедьо А. В. Делієва Олександра Агафонівна і її мемуари «1848–1998 р. 150 років з життя родини Делієвих» // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем-У, 2006. Т. 9. Ч. 2. С. 18-22. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
7. Джерелознавство і археографія історії України: Матеріали до бібліографії / Укладач М. Ковальський. Інститут української археографії АН України. К., 1993. 104 с. (http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015238).
8. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки) : науково-популярне видання. К. : Темпора, 2007. 272 с. (<https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10531>).
9. Записки гуляйпільського анархіста Вольдемара Антоні // Упорядник В. Чоп / Старожитності Південної України. Випуск 15. Запоріжжя: РА «Тандем У», 2006. 120 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
10. Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського / Упорядники В. Наулко, В. Старков // Старожитності Південної України. Випуск 11. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. 84 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

11. Листи Мирона Кордуби до Михайла Грушевського і Федора Вовка / Упорядники В. Наулка, В. Старков // Старожитності Південної України. Випуск 14. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. 100 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

12. Листування Б. Грінченко – Ф. Вовк / вступ та коментарі В. Наулка, Н. Карповець та Н. Зіневич // Старожитності Південної України. Випуск 7. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. 52 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

13. Лях Д. З. Спогади про життя моє // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем–У, 2006. Т. 9. Ч. 2. С. 103–159.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

14. Мемуари Михайла Алексеєва // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 2. С. 489–770.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

15. Мільчев В.І., Кременчуцький І.Ю. Епістолярії мешканців південно-східних областей України: об'єкт дослідження та джерело інформації (1940-і – поч. 1990-х рр.) // Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентації. Збірник матеріалів наукової конференції. – Запоріжжя: АА Тандем, 2021. – С. 215-235. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

16. Milchev V., Filas V. Ivan Shterev's memoirs as a source for studying the self-identification of the population living north of the Azov Sea in the 1920s–1930s under conditions of multiculturalism // RevistadeEtnologie șiCulturologie. Chișinău, 2022.Vol. XXXI.C. 75-83. (<https://ethnology.ich.md/arhive/1203>).

17. Молодик М. В. Спомини // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 321–376.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

18. Пархоменко В. Національно-визвольна боротьба та революційні події 1914–1921 рр. в українській мемуаристиці / Наук. ред. О. П. Реєнт. Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв: Іліон, 2014. 480 с. (<http://resource.history.org.ua/item/0009710>).

19. Рубель В. Історія... // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 101–182. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

20. Спогади В. А. Луцинського про маєток Попових (м. Василівка) та м. Олександрівськ // Спогади Луцинських :дворянська родина на зламі епох / упор. : А. Г. Олененко, В. М. Стойчев, В. М. Філас, Г. І. Шаповалов. Василівка ;Запоріжжя, 2013. С. 12–168.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

21. Старовойтенко І. Листи Євгена Чикаленка як джерело просопографічної інформації про автора / Старовойтенко Інна // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2005. №12. С. 232. (http://resource.history.org.ua/publ/sid_2005_12_2_232). (Бібліотека ІФ ЗНУ).

22. Старовойтенко Ірина. Мемуари Є.Чикаленка та С.Ерастова як джерело історико-географічної інформації про Херсонщину та Кубань кін. ХІХ - поч. ХХ ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. 2006. № 9. С. 452-465. (http://resource.history.org.ua/publ/geo_2006_9_452).

23. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2019 роки). Випуск 1-5. К.: К.І.С., 2015-2019. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

24. Чабан М. У старому Катеринославі (1905–1920 рр.): хрестоматія : місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2001. 360 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

25. Чоп В. Селянські рукописи Південної України як історичне джерело // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 47–73. (Бібліотека ІФ ЗНУ).

26. Щоденник Івана Ярошенка // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем-У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 261–320.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

27. Електронна бібліотека Інституту історії України НАН України ([http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=\(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E\)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10)).

28. Електронна бібліотека Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України (https://archeos.org.ua/?page_id=16539).

29. «ПРОЖИТО»: власні історії в електронному корпусі щоденників (<https://prozhito.org/>).

30. ЧТИВО: Електронна бібліотека (<https://chtyvo.org.ua/genre/istorychna/books/>).

31. Preservation, storage and accessibility for archives of the pre-industrial rural society of the Ukrainian Steppe (EAP164). British Library (<https://eap.bl.uk/project/EAP164>).

32. Library Research: Primary and Secondary Sources. Bowling Green State University, Ohio (<https://libguides.bgsu.edu/c.php?g=227153&p=1505675>).

33. Repositories of Primary sources by University of Idaho (<http://www.uiweb.uidaho.edu/special-collections/other.html>).

34. Research Using Primary Sources. University of Maryland (<https://lib.guides.umd.edu/c.php?g=466216&p=3189977>).